

امام خمینی (س) و مفاهیم اخلاقی

(۲۳)

توبه

محمد تقی خلیجی

سرشناسه: خلجی، محمدتقی، ۱۳۲۷-

عنوان و نام پدیدآور: توبه / محمدتقی خلجی.

مشخصات نشر: تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)، مؤسسه چاپ و نشر عروج، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۱۱۷ ص.

فروست: امام خمینی (س) و مفاهیم اخلاقی: ۲۳.

شابک: 7 - 168 - 212 - 964 - 978 ISBN:

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه: ص. ۱۱۵-۱۱۷؛ همچنین بصورت زیرنویس.

موضوع: خمینی، روح‌الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹-۱۳۶۸-

نظریه درباره توبه / توبه (اسلام) / توبه‌کاران / گناه.

شناسه افزوده: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).

رده‌بندی کنگره: ۹ ت ۸ خ / ۷ / ۲۲۵ BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷ / ۴۶۴

شماره کتابشناسی ملی: ۲۴۰۲۸۴۲

کد / م ۲۷۱۳

مؤسسه چاپ و نشر عروج

توبه

نویسنده: محمدتقی خلجی

ناشر: چاپ و نشر عروج (وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س))

چاپ اول: ۱۳۹۰

شمارگان: ۵۰۰۰ نسخه

قیمت: ۱۵۰۰ تومان

• خیابان انقلاب، بین ۱۲ فروردین و خوراسانی، فروشگاه مرکزی، تلفن: ۶۶۴۰۹۸۷۲ - دورنگار: ۶۶۲۰۰۹۱۵

• خیابان انقلاب، تقاطع حافظ، فروشگاه شماره ۱، تلفن: ۶۶۷-۱۲۹۷

• مراکز پخش: خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهدای زاندارمری، فروشگاه شماره ۲، تلفن: ۶۶۹۵۵۷۳۷

• حرم مطهر حضرت امام خمینی (س)، ضلع شمالی، فروشگاه شماره ۳، تلفن: ۵۵۲۰۳۸۰۱

• کلیه نمایندگیهای فروش در استانها

نشانی الکترونیکی: pub@imam-khomeini.ir

فهرست مطالب

۷	 مقدمه
۹	 پیش گفتار
۱۵	 توبه و حقیقت آن
۱۷	 حقیقت توبه در نظر امام خمینی (س)
۱۸	 حقیقت توبه در کتب اخلاقی
۲۳	 توبه نصوص
۲۳	 «نصوص» در لغت
۲۴	 توبه نصوص در کتب تفسیری
۲۶	 توبه نصوص در کلام امام خمینی (س)
۲۷	 توبه نصوص در احادیث
۲۹	 مدد الهی در توفیق توبه
۳۲	 نیازمندی در مقام توبه
۳۹	 توبه باب رحمت الهی
۴۱	 حق توبه

- ۴۴ اعتراف به گناه
- ۴۷ ویژگی فرشتگان الهی، ابلیس و انسان
- ۵۵ رابطه جهالت و آمرزش
- ۶۰ ناامیدی از رحمت الهی
- ۶۲ تسويف و تأخير توبه
- ۶۷ دوران جوانی، بهترین زمان توبه
- ۷۳ گناه و پیامدهای نامطلوب آن
- ۷۸ گناهان صغیره و کبیره
- ۸۰ گناهان ظاهری و باطنی
- ۸۳ توبه و پیامدهای مطلوب آن
- ۸۴ افتتاح باب توبه
- ۸۸ ستّاريت خدا
- ۹۰ منشأ گناهان
- ۹۴ پیامدهای توبه
- ۱۰۵ استغفار، درجه بلند پایگان
- ۱۰۶ ارکان و شرایط استغفار در کلام حضرت علی علیه السلام
- ۱۱۵ کتاب نامه

مقدمه

حجاب‌های جدیدی، نسل جوان را از شناخت اندیشه‌های جامع و منظومه فکری و گستره شخصیت امام خمینی (س) باز می‌دارد. یکی از این پرده‌ها، حجاب معاصرت یا هم روزگاری است. این نکته موجب شده است تا دقیقاً گستره و نفوذ اندیشه و آرای امام آن‌گونه که باید، شناخته نشود. غلبه بر این مانع غالباً تنها از طریق گذر ایام حاصل می‌گردد.

دومین حجاب نقش قدرتمند سیاسی امام است. چهره مسلط امام در عرصه سیاست چند دهه اخیر کشورمان، هرچند برکت‌زا و ارجمند بوده، اما مانع از آشکار شدن دیگر ابعاد ایشان گشته است. در نتیجه بُعد سیاسی ایشان بر دیگر ابعاد و به ویژه بعد اخلاقی و عرفانی ایشان غلبه داشته و کسانی که ایشان را می‌شناسند بیش‌تر از رهگذر سیاست است.

سومین حجاب، پیشینه علمی ایشان و واژگان خاصی است که برای بیان اندیشه‌های خود برمی‌گزیدند. ایشان به دلیل بهره‌مندی گسترده از دانش‌های مختلف اسلامی چون فقه، اصول، تفسیر، کلام، عرفان و فلسفه، دارای واژگانی گسترده بودند. نگاهی به آثاری چون شرح چهل حدیث یا شرح حدیث جنود عقل و جهل این نکته را آشکارتر می‌سازد. این گستره واژگانی گرچه بیانگر عمق اندیشه‌های امام است، اما فهم آرای ایشان را برای کسانی که از چنین زمینه‌ای برخوردار نیستند، دشوار می‌نماید.

مجموعه "امام خمینی (س) و مفاهیم اخلاقی" کوششی است برای فرارفتن از پاره‌ای از این حجاب‌ها و آشنا ساختن نسل جوان با یکی از ابعاد اساسی امام؛ یعنی بعد اخلاقی. نویسندگان این مجموعه کوشیده‌اند تا مفاهیم کلیدی اندیشه اخلاقی امام را به گونه‌ای منظومه‌وار توضیح دهند و زمینه را برای درک کامل‌تری از آرای اخلاقی امام فراهم آورند. مفروض نویسندگان این مجموعه آن بوده است که نقطه عزیمت امام، اخلاق بوده و حتی نگاه ایشان به سیاست از این منظر بوده است، لذا پدیده آوردن چنین مجموعه‌ای برای فهم اندیشه مرکزی ایشان لازم است. در ارائه این مجموعه جنبه‌های زیر مورد توجه خاص نویسندگان بوده است:

۱. رعایت نثر معیار و توجه به اصول درست نویسی؛
۲. رعایت جنبه برانگیزندگی در نوشته، چرا که هدف اخلاق، برانگیختن انسان و تشویق او به تغییر خویش است، و در عین حال پایبندی به جنبه استدلالی بحث؛
۳. بهره‌مندی از میراث ادبی و اخلاقی گذشته و پیوند آرای امام بدان؛
۴. کوشش جهت ارائه نگاهی تازه و کارگشا به مباحث اخلاقی؛
۵. فراهم آوردن زمینه برای پیش بردن چنین مباحثی با تأکید بر نیازهای جامعه.

با توجه به این نکات، سلسله مباحث "امام خمینی (س) و مفاهیم اخلاقی" فراهم آمد، لیکن به دلیل تازگی ممکن است پرسش‌هایی را برانگیزاند که از آن استقبال می‌کنیم و همچون امام بر این باوریم که انتقاد و حتی تخطئه در نهایت، به سود انسان است.

مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س) - دفتر قم

توبه، یکی از اصیل‌ترین آموزه‌های دینی است؛ بدین معنا که در بیرون از حوزه دین و دین‌داری مقوله‌ای به نام توبه یافت نمی‌شود، اگرچه از دگرگونی شخصیت و تغییر در رفتار و منش بحث شده است. این آموزه، به حق، دستاورد بعثت‌های آسمانی، به ویژه بعثت جهانی اسلام است:

﴿وَتُوبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعاً أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ﴾؛^۱ همگان ای مؤمنان، به درگاه خداوند توبه کنید، باشد که رستگار گردید.

توبه، شجره طَیِّبه‌ای است که تنها در بستر اندیشه دینی روئیده و بالیده است؛ و این تنها دین‌دارانند که از این موهبت الهی نصیبی دارند و از این بشارت آسمانی که از جانب خداوند رسیده است، بهره می‌برند و روحشان را که با تیغ گناه زخمی شده است، التیام می‌بخشند.

آری، این تنها دین‌دارانند که از پیشوایان خود آموخته‌اند: هر دردی را درمانی است و درمان گناه، همانا توبه است.

در اصل، آن قدسیّت و پاکی که برای گنه‌کار، پس از توبه، حاصل می‌شود، تنها برای انسان دین‌دار قابل درک است. و این خداوند است که

اگر بنده‌ای گناه کرد؛ راه توبه را به روی او نمی‌بندد و در کیفرش شتاب نمی‌ورزد و چون به سوی او بازگردد، ملامتش نمی‌کند و آنجا که سزاوار رسوایی است، رسوایش نمی‌سازد. پرده گناه‌کار را نمی‌درد و در قبول توبه‌اش، بر او سخت نمی‌گیرد. و در رسیدگی به گناهانش خرده‌گیری نمی‌کند و کریمانه او را می‌بخشد و از رحمت خویش نومیدش نمی‌گرداند. چه می‌گوییم، از سر لطف و مهر، دل‌کنندش از گناه را نیک می‌شمارد و هر بدی را یکی گرفته و هر کار نیکویش را ده به حساب می‌آورد؛ در بازگشت و پوزش‌خواهی را همواره برایش باز می‌گذارد و چون بخواندش، آوایش را می‌شنود، و چون راز خود را با او در میان نهد از آن آگاه می‌شود.^۱

به راستی، توبه از بهترین شیوه‌های مهرورزی خداوند به بندگان گناه‌کار است و نزدیک‌ترین راه برای وصول به بارگاه قرب اوست.

توبه جلوه‌ای از رحمت خداوند و گونه‌ای دستگیری از بندگان است که به سبب گناه از درگاه ربوبی دور افتاده‌اند و اما اکنون، پس از تنبّه و بیداری و به ترغیب و توصیه صاحب‌دلی، عزم آن دارند که به این «دستاویز» الهی چنگ زنند و خویش را از مرداب گناه براهانند و در جاده سلوک دینی و اخلاقی پا بنهند.

﴿كُتِبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةُ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ

۱. «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ»؛ هر کسی نیکی آورد (کار نیکی انجام دهد)، ده برابر آن پاداش دارد و هر کس بدی آورد (کار بدی انجام دهد)، جز همانند آن کیفر نمی‌بیند، و به آنان ستم نخواهد شد. (انعام (۶): ۱۶۰)

۲. نهج البلاغه، ج ۳، نامه ۳۱، ص ۴۷.

تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ؛^۱ [و چون مؤمنان به آیات ما نزد تو آیند، بگو: درود بر شما] پروردگارتان بخشایش و رحمت را بر خویش مقرر داشته است؛ چنانچه هر یک از شما از سر نادانی کار بدی انجام دهد، آن گاه از پس آن، توبه کند و به راه آید، چنین است که او آمرزنده‌ای بخشاینده است.

شکر الله کاین رسن آویختند

فضل و رحمت را به هم آمیختند

اگر راه توبه و بازگشت به سوی خداوند، به روی ما آدمیان بسته می‌بود یا این که ما به گونه‌ای ساخته شده بودیم که نمی‌توانستیم پای خود را از مرداب گناه بیرون بکشیم و جسم و روحمان را در اختیار پاکی و پاکیزگی بنهیم و دفتر هستی خود را از نو بنویسیم و جان آلوده خود را از نو شست‌وشو کنیم، معلوم نبود گناهان چه بر سرمان می‌آوردند و سرانجام کارمان به کجا می‌کشید و چقدر این دنیا تلخ و تنگ بود، اگر توبه نمی‌بود. به همین دلیل، خداوند، بندگان گناهکارش را نواخته و به وسیله پیامبرش مژده داده است که هیچ گاه از رحمت و بخشایش او ناامید نباشند و گناهانشان هر اندازه بزرگ و بزرگ‌تر و انبوه و انبوه‌تر باشند، باب رحمت به رویشان همواره گشوده و کار شست‌وشوگری خداوند بر هر گونه پلیدی و ناپاکی چیره است:

﴿قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ﴾؛^۲ بگو ای بندگان من که

۱. انعام (۶): ۵۴.

۲. زمر (۳۹): ۵۳.

با خویش گزاف کاری کرده‌اید، از بخشایش خداوند ناامید نباشید که خداوند

همه گناهان را می‌آمرزد، بی‌گمان اوست که آمرزنده بخشاینده است.

جمع آمدن واژه «ذنوب» به همراه الف و لام تعریف، که برای استغراق و همه را فراگرفتن است از سویی، و آمدن «جمعاً» که حال مؤکد برای «الذُّنُوب» است از سویی دیگر، دلیل آن است که خداوند تمامی گناهان را، از هر نوع و به هر مقدار که باشند - بی‌هیچ استثنایی - می‌آمرزد.

و از علی‌الکلیه نقل شده است که فرمود: این آیه در فراگیری رحمت و آمرزش خداوند بی‌بدیل است، یعنی امیدبخش‌ترین‌ها برای گناه‌کاران است؛ «مَا فِي الْقُرْآنِ آيَةٌ أَوْسَعُ مِنْ (يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا...)»^۱

توبه، در حقیقت، کیمیایی است از جانب خداوند که بدی‌ها را محو می‌کند، بلکه حسنات و اعمال نیک را جایگزین سیئات و اعمال بد می‌نماید:

﴿إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ﴾^۲

کیمیا داری که تبدیلتش کنی

گرچه جوی خون بود نیلتش کنی

این چنین میناگری‌ها کار توست

این همه اکسیرها اسرار توست^۳

۱. تفسیر صافی، ج ۴، ص ۳۲۶.

۲. فرقان (۲۵): ۷۰.

۳. مثنوی معنوی، دفتر دوم، ابیات ۶۹۴ - ۶۹۵.

در اهمیت توبه همین بس که خداوند خود را «التَّوَّابُ الرَّحِيمُ» می‌خواند، و در شب «قدر» که در فضیلت آن فرمود: از هزار ماه، یعنی مدت عمر یک انسان، بهتر است. همان شبی که فرشتگان و روح‌الامین، با اذن پروردگارشان، برای هر کاری فرود می‌آیند و مدام از سر شب تا دمیدن سپیده در رفت و آمدند. خداوند به وسیله فرشتگانش، بی‌رشوت و بی‌منت، امنیت و سلامت را بر دل‌های اهل زمین نثار می‌کند. در چنین شبی که به صراحت قرآن، پرفضیلت‌ترین شب‌هاست، اگرچه گفته شده است برترین عمل گفت‌وگوی علمی است، اما از آنچه در این شب گذشته و می‌گذرد، به دلالت خود قرآن و احادیث، مطلوب‌ترین کارها توبه و آمرزش‌خواهی از خداوند است. شب قدر، شب تقدیر و سرنوشت است، فرصتی است که باب رحمت و تفضل خداوند از هر سو گشوده و بحر بخشایش خداوند به جوش آمده است. بنابراین، سزاوار است که بندگان گنه‌کار از در توبه درآیند و با خدای خویش به گفت‌وگو نشینند، فلک را سقف بشکافند و طرحی نو دراندازند و خویششان را در دریای رحمت الهی شست‌وشو کنند که فرمود:

«إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ»؛ خداوند توبه‌کاران و

شست‌وشوکنندگان را بسیار دوست می‌دارد.

برای همین، از بازگشت آن‌ها با فرح و شادمانی استقبال می‌کند. امام

محمد باقر علیه السلام فرمود:

«إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى أَشَدَّ فَرَحاً بِتُوبَةِ عَبْدِهِ مِنْ رَجُلٍ أَضَلَّ رَاحِلَتَهُ وَزَادَهُ فِی

لیلة ظلماء فوجدها»^۱ بی گمان خدای تعالی از توبه بنده خود شادتر باشد از کسی که در شب تاریک مرکب و زاد و توشه اش را گم کند و سپس آن را بیابد.

ماحصل اینکه، توبه از منظر آموزه های اسلامی، از جایگاهی بس رفیع برخوردار است، و به یقین، هیچ یک از کتاب های آسمانی، از حیث جامعیت و گستره معنایی توبه، به پای قرآن کریم نمی رسد.

شخصیت کم نظیر امام خمینی علیه السلام، ترکیب موزونی از فلسفه و عرفان و اخلاق، فقه و سیاست است. البته همه این ها در کنار قدرت تصمیم گیری شگفت و شجاعت مثال زدنی است.

از آنجا که در میان وجوه یادشده آن بزرگ مرد، وجهه عرفانی و اخلاقی ایشان برجستگی ویژه ای دارد و به تعبیر دیگر، برجسته ترین وجهه و حیثیت در شخصیت امام علیه السلام در پیام و اقدام او، بلکه باید گفت کلید شخصیت او، همان وجهه عرفانی و اخلاقی اوست، و از آنجا که عرفان و اخلاق فاخرترین رویکرد انسان در حوزه اندیشه دینی و نیز، در سیر انسان به سوی کمال بایسته است، در این رساله که بنای آن بر اجمال و ایجاز است، به تحلیل عرفانی و اخلاقی در باب توبه از دیدگاه امام خمینی علیه السلام برپایه آنچه در حدیث هفدهم شرح چهل حدیث آمده است، پرداخته شده است، «تا که قبول افتد و چه در نظر آید». البته از دیگر آثار عرفانی و اخلاقی ایشان، چون آداب الصلوة و سر الصلوة، و در مواردی اندک از آثار فقهی ایشان نیز، استفاده شده است.